

Kozmopolitanizmus, nemzetállamok, kisebbségi nacionalizmus: a legújabb irodalom kritikai áttekintése*

WILL KYMLICKA – CHRISTINE STRAEHLE

1. Bevezetés

John Rawls szerint az igazságosság liberális elméletének alkalmazási területe a „társadalom alapvető szervezete”. De mi is a releváns társadalom? Rawls „társadalom”-meghatározása a nemzetállam fogalmi keretében történik. Minden nemzetállam egyetlen társadalmat alkot, és Rawls elmélete érvényes minden nemzetállam határain belül.

Rawls egyáltalán nincs egyedül azok között, akik a nemzetállamra összpontosítanak. A legtöbb modern politikai gondolkodó természetesnek vette, hogy kifejtendő elméleteik működési köre a nemzetállam határain belül esik. Amikor a teoretikusok igazságossági elveket fejtenek ki gazdasági rendszerek értékelésére, akkor a nemzeti gazdaságra összpontosítanak; amikor pedig jogi elveket dolgoznak ki az alkotmányok értékelésére, akkor figyelmük középpontjában a nemzeti alkotmányok állnak; továbbá, minden számba veszik a demokratikus állampolgárság számára helyénvaló erényeket és identitásokat, azt kérdeik, mit jelent a nemzetállam jó polgárának lenni; végül, amikor a teoretikusok a „politikai közösség” jelentéséről

---

* Kymlicka, Will – Straehle, Christine: Cosmopolitanism, Nation-States, and Minority Nationalism: A Critical Review of Recent Literature. *European Journal of Philosophy*, Vol. 7., Number 1., April 1999, 65–88.

vitáznak, a vita tétje az, hogy a nemzetállamok mennyiben tekinthetők politikai közösségekként.

Ez a nemzetállamra való koncentráció nem mindig nyilvánvaló. Sok teoretikus anélkül beszél a társadalomról, a kormányzatról vagy az alkotmányról, hogy tisztázná, mondandója milyen jellegű társadalomra, kormányzatra vagy alkotmányra vonatkozik. Rövid vizsgálat után nyilvánvaló lesz, hogy majdnem minden esetben a nemzetállamra gondoltak. Ezzel pedig nyilvánvalóvá válik a paradigma átfogó jellege. Az a feltevés, mely szerint a politikai normák érvényességi köre az egyetlen integrált társadalomként felfogott nemzetállamra szorítkozik, annyira átható, hogy sok teoretikus már nem tartotta érdemesnek ezt kimondani.

Pontosabban, a teoretikusok homályosan tudatában vannak annak, hogy léteznek bizonyos, a nemzetállamok fölötti kormányzati formák, mint például az Európai Unió vagy az ENSZ nemzetfölötti intézményei, illetve hogy a helyi vagy regionális intézmények formájában léteznek a nemzetállam alatti politikai intézmények is. Ám ezeket másodlagos jellegűnek tekintették, amelyek csupán kiegészítik a nemzeti politikai intézményeket, anélkül, hogy számukra kihívást jelentenének, vagy kiszorítanák azokat központi jelentőségét.

Meglepő ezért, hogy a politikaelméletben egészen napjainkig igen keveset írtak a nemzet szerepéről. Ahogyan Bernard Yack mondja, „nincsenek nagy elméleti szövegek, amelyek kiemelnek vagy megvédenék a nacionalizmust, sem Marx, sem Mill, sem Machiavelli részéről. Csupán kis szövegek léteznek, olyan elsőrangú gondolkodóktól, mint Fichte, vagy hatalmas szövegek másodrangú gondolkodók tollából, mint Mazzini.”¹

Ez a helyzet jelentősen megváltozott Yael Tamir *Liberal Nationalism*, David Miller *On Nationality*, és Margaret Canovan *Nationhood and Political Theory* című könyveinek a megjelenésével.² Az utóbbi évek cikkeinek, könyveinek, szimpóziumainak áradatában a nacionalizmus politikai elméletének robbanását kell elkönyvelnünk.³ Ebben a cikkben áttekintjük a

---

¹ Idézi Ronald Beiner. Beiner, Ronald: *Theorizing Nationalism*. SUNY Press, Albany, 1999. Bevezető.

² Tamir, Yael: *Liberal Nationalism*. Princeton University Press, Princeton, 1993. Miller, David: *On Nationality*. Oxford University Press, Oxford, 1995. Canovan, Margaret: *Nationhood and Political Theory*. Edward Elgar, Cheltenham, 1996.

³ Miller, D.: i. m.; Tamir, Y.: i. m.; Canovan, M.: i. m.; Beiner, R.: i. m.; Miller, D. et al.: Symposium on David Miller's *On Nationality*. In *Nations and Nationalism*, Vol. 2/3., 1996, 407–451.; McKim, R. – McMahan, J. (eds.): *The Morality of Nationalism*. Oxford University Press, New York, 1997; Moore, M. (ed.): *National Self-Determination and Secession*. Oxford University Press, Oxford, 1998; Couture, J. – Nielsen, K. – Seymour, M. (eds.): *Rethinking Nationalism*. University of

politikaelmélet megfelel egységeivel és szintjeivel kapcsolatos tanulságok kibontakozását. Ezeket a tanulságokat három f szakaszban összegezzük.

Első ször, ezek a m vek segítettek megmagyarázni, miért játszott a nemzet és a nemzetállam központi (noha implicit) szerepet a nyugati politikaelméletben. Megtanultuk a nagy alkut, aminek értelmében a demokrácia, az igazságosság, a legitimitáció, az állampolgárság elmélete és gyakorlata összefonódott a nemzeti intézményekkel. Sok mai – „liberális nacionalistának” nevezett – szerint egyedül a nemzetállam keretein belül tartható fenn a liberális-demokratikus elvek megvalósításának reménye. Ezek közül a liberális-nacionalista érvek közül fejtünk ki néhányat a második részben.

E m vek jó része nemcsak a mai nyugati nemzetállamok, hanem maga a *nacionalizmus* apológiájának is tekinthet. Nacionalizmuson azokat a politikai mozgalmakat és nyilvános célkit zéseket értjük, amelyek megkísérlik biztosítani, hogy az állam valóban „nemzetállam” legyen, amelyben az állam és a nemzet egybeesik. Az, hogy a nemzetállam létezik, a nacionalista szerint nem egy kellemes véletlen: sokkal inkább teljesen jogos bizonyos intézkedések foganatosítása a nemzet és az állam teljesebb megfelelése érdekében.

Mégis, a nacionalista mozgalmak két igen különböz és egymásnak ellentmondó módját kísérelték meg annak, hogy megvalósítsák nemzet és állam egybeesését. Egyfel l, az államok „nemzetépítési” politikát alkalmaztak, amelynek célja a közös nyelv, identitás és kultúra biztosítása az állampolgárok számára; másfel l, egy terjedelmesebb állam etnokulturális kisebbségei léptek fel saját állam létrehozása érdekében. Nevezük az els t „állami nacionalizmusnak”, a másodikat pedig „kisebbségi nacionalizmusnak”.

Mindkét nacionalista stratégia hajlamos komoly konfliktus felkeltésére, amennyiben egy államban nemzeti kisebbségek élnek. Nemzeti kisebbségen saját magát egy terjedelmesebb államon belül nemzetként meghatározó etnokulturális csoportot értünk. Ezek a csoportok az állami nacionalizmussal szembeszállva jellegzetes módon ellenálltak a többségi nemzetbe való asszimilálásra irányuló nyomásnak, ehelyett a kisebbségi nacionalizmus mentén mozgósítottak saját önkormányzatú politikai közösség létrehozására, amely egyaránt lehet független állam, vagy a terjedelmesebb államban létrehozandó autonóm terület.

Az állami és kisebbségi nacionalizmus közötti ilyenfajta konfliktus mélyen áthatotta a huszadik század történelmét. Mi

---

Calgary Press, 1998; Leining, (ed.): *Theories of Secession*. Routledge, London, 1998; Gilbert,: *Philosophy of Nationalism*. Westview, Boulder, 1998.

több, ellentétben a legtöbb elrejtéssel, nem észlelhető a konfliktus csökkenése. Épp ellenkezőleg. Az állami és a kisebbségi nacionalizmus közötti konfliktus megmarad az újonnan demokratizálódó európai posztkommunista államok legerőteljesebb dinamizáló (és akadályozó) tényezőjének. Még a jól megalapozott nyugati demokráciákban is, mint például Québec, Skócia, Katalónia, Flandria vagy Puerto-Rico esetében, a kisebbségi nacionalizmus nemhogy csökkenne, de növekszik.

Mindez egy nyilvánvaló kérdést vet fel: ha a liberális nacionalisták helyesen állítják, hogy a liberális demokrácia leginkább a nemzeti politikai egységben működik, akkor vajon feltevésük egyet jelent az állami nacionalizmus védelmezésével, vagy éppen a kisebbségi nacionalizmussal, esetleg mindkettővel? Mit tehetünk, ha a nacionalizmus két formája ellentmond egymásnak?

A liberális nacionalizmus irodalmában a legtöbben kikerülik ezt a kritikus kérdést, és alulbecsülik a nacionalizmus és a két versengő formája közötti konfliktus lehetőségeit. Mégis, számos szerző elképzelése szerint a liberális nacionalizmus logikája megengedi a kisebbségi nacionalizmust. Ennek a nézőpontnak megfelelően léteznek jogos indítékok, amelyek alapján a nemzet-etnikai kisebbségek tovább mozgósítják a „nemzeteket”, keresik az önkormányzást, sőt a szecesszió „nemzeti” jogait. Nemrégiben jelentős mértékben született a kisebbségi nacionalizmus hatalmának és fennállásának magyarázatára is. Ezeket az indítékokat a harmadik részben tárgyaljuk. Ez lesz a második fő tanulság, amit az irodalomból levonhatunk.

Ez az irodalom hiteles bepillantást nyújtott a nemzetállam, nemzet és nacionalizmus központi jellegére vonatkozóan. Berkeiben Minerva különös baglya elkezdte feltárni a röptét. Úgy tűnik, hogy a más évszázad hatására éppen helyzetéből kimozduló és kihívás elé állított nacionalizmus központi jellegére derül fény. Különösen amellettt érvelnek sokan, hogy a nemzetállam és a kisebbségi nacionalizmusra való fókuszálást a demokráciának egy sokkal inkább kozmopolita és a nemzetközi vagy szupranacionális intézményekre koncentráló eszméjének kell felváltania. Ezek az intézmények fejlődnek, egyre nagyobb befolyásra tesznek szert, ám a hagyományos politikaelmélet keveset beszél a nekik megfelelő demokráciafajtáról, jogokról, erényekről és identitásokról. Jelentős munka született, amely az első lépés egy ilyen „kozmpolita demokrácia” elméletének kiaknázásában. Ezekről a fejleményekről a negyedik részben fogunk szót ejteni. Egy ilyen elmélet szükségessége az áttanulmányozott irodalom harmadik nagy tanulsága.

Összegzésül, a legújabb irodalom három tanulságot enged meg levonnunk: *(a)* miért foglalt el központi helyet a nemzetállam a modern politikaelméletben; *(b)* miért maradhatott a nacionalizmus a liberális-demokratikus élet maradandó

jellemvonása; (c) miért szükséges kimozdítanunk, esetleg helyettesíteniük a nemzetekre és a nemzetállamokra összpontosító képet egy kozmopolita demokrácia-elképzeléssel.

Főlegesen mondanunk, mindhárom tanulság másfelé mutat. Nemigen férnek össze egymással, és nehéz lenne egyetlen elméletbe összefoglalni őket. Sok teoretikus elképzelése szerint valójában csak egyikük az igazi tanulság, a másik két probléma pedig túlhangsúlyozott. A kozmopolita demokrácia néhány védelmez jének állítása szerint például a transznacionális intézmények nemcsak hogy a nemzetállam fontosságával fognak vetekedni, hanem ez utóbbi egyszer en idejétmúlt, és így igazából a „nemzetállamok végének” korát éljük.⁴ Hasonlóképpen, a nemzetállam eszméjének védelmez i megkérd jelezi a kisebbségi nacionalizmus fontosságát; a kisebbségi nacionalizmus védelmez i pedig mint utópiát utasítják el a kozmopolita demokrácia eszméit.

Bárhogyan is legyen, néz pontunk szerint mindhárom tanulság rendelkezik valamilyen igazságmaggal. Mindez egy, a mainál is összetettebb és többszint bb politikaelmélet szükségességét veti fel, amely egyszerre szolgáltat igazságot a kisebbségi nemzetnek, a nemzetállamnak és a transznacionális intézményeknek. E cikk megírásának célja nem az volt, hogy egy ilyen elméletet kifejtünk, csupán az, hogy azonosítsunk néhányat ennek épít kövei közül.

2. A nemzet központi helye

Az elmúlt két évszázadot áttekintve két er teljes tendencia jelenléte észlelhet : (a) a birodalmak, királyságok, városállamok, protektorátusok, gyarmatok zavaros összevisszasága majdnem teljesen nemzetállamokká szervez dik újjá, amelyek közül mindegyik nemzetépítési politikát szorgalmaz a diffúz közös nemzeti identitás, kultúra és nyelv terepén; (b) a preliberális vagy nem-demokratikus kormányzati formák (monarchiák, oligarchiák, teokráciák, katonai diktatúrák, kommunista rezsimek) majdnem egészében liberális-demokratikus rendszerekké alakulnak át. Lehetséges, hogy ez a két tendencia nem tartozik össze, ám a józan ész mégis azt súgja, hogy bizonyos jelent s affinitás áll fenn a nemzetállam és a liberális demokrácia között.

Milyen természet vajon ez az affinitás? Ahogyan korábban már mondtuk, a politikai elméletírók meglehetősen keveset írtak err l a kapcsolatáról. A teoretikusok titkon inkább hajlottak arra a feltevésre, hogy a világ, amely számára írtak, a nemzetállamok világa, melyeknek létezését inkább mint az élet egyszer tényszer ségét könyvelték el, mintsem hogy

⁴ Guéhenno, J-M.: *The End of the Nation-State*. University of Minnesota Press, 1995.

megpróbáltak volna magyarázattal szolgálni arra, hogy a nemzetállam miért képes megfelelni otthon nyújtani a liberális demokráciák számára. Csupán az utóbbi néhány évben megjelen, ún. „liberális nacionalista iskola” képviselői próbáltak válaszolni a nemzet és liberalizmus közötti összefüggés kérdéseire. A liberális demokráciára mint három összefüggő, bár különböző elv hordozójára kell tekintenünk, ezek pedig a következők: (a) társadalmi igazságosság; (b) tanácskozó demokrácia; (c) egyéni szabadság. A liberális nacionalizmus képviselői szerint mindhárom elv teljesítésének leghatékonyabb – talán egyedüli – kerete a *nemzeti* politikai keret.

Néhány szóban ezekről az összefüggésekről:

(A) *Társadalmi igazságosság*: A liberális demokrata elméletírók a társadalmi igazságosság feltételeinek pontos meghatározásában különböznek egymástól. Egyes baloldali liberálisok az erőforrások radikális elosztását szorgalmazzák az erőforrások és a képességek egyenlősége elvének megvalósítása érdekében. De még a jobbközép liberálisok is általában egyetértenek abban, hogy a disztributív igazságosság egyaránt feltételezi a modern gazdaságban és az értékelt munkahelyek megszerzésére irányuló versengésben szükséges jártasságok és felhatalmazások egyenlőségét, mint ahogyan jelenti az emberek alapvető szükségleteiből eredő társadalmi jogosultságok rendszerét, a hátrányos helyzetűek és sérülékenyek védelmét is (egészségügyi védelem, nyugdíjak, munkanélküli biztosítás, családi juttatások).

Miért történik úgy, hogy az ekképpen felfogott társadalmi igazságosság belső kapcsolatban áll a nemzetállamokkal? A liberális nacionalisták kétféle érveléssel rendelkeznek. Először, a jóléti államban áldozatokat kell hoznunk mások érdekében, akiket nem ismerünk, talán sosem fogunk találkozni velük, akiknek etnikai származása, vallása és életmódja a miénktől különböző. A demokráciában a szociális programok csupán akkor maradnak fenn, ha a többség szavazatával támogatják őket. A történelem azt sugallja, hogy az emberek készek az önfeláldozásra rokonaik és hittársaik javára, ám szélesebb körű kötelességeket csupán bizonyos feltételek teljesülése mellett hajlandók felvállalni, mint például: (a) ha létezik valamilyen közös identitás és tagság, ami egyesíti az adományozót és a címzettet, amikor az ismeretlen számára meghozott áldozat valamiképpen még mindig a „mieink” javára történő áldozatnak tudható; (b) ha létezik továbbá az áldozathozatal kölcsönös jellegére vonatkozó hit, és pedig: ha valaki áldozatot hoz egy más szükséglet szenvedőért, az szükségleteit később éppúgy figyelembe veszik. A liberális nacionalisták érve szerint a nemzeti identitás biztosította ezt a közös azonosságtudatot és bizalmat, ezt a folyamatban levő áldozatosságot (ellentétben a vészhelyzetek epizodikus humanitárius segélyeivel), amit – a rokoni és vallási kapcsolatokat

leszámítva – egyetlen más modern identitás-forma sem volt képes motiválni.⁵

Másodszor, az esélyegyenlőség iránti elkötelezettség, annak meghatározása szerint, az oktatáshoz és a munkához való egyenlő hozzáférés lehet ségét jelenti. A gazdaság iparosodásával a munkások alkalmazásának elengedhetetlen feltételévé válik a magas fokú műveltség, képzettség és kommunikációs képesség (szemben a paraszti gazdaság termelési módjával). Ernest Gellner szerint a gazdaság modernizálódásának elengedhetetlen működési feltételévé válik az egyetlen nyelven zajló széles körű oktatás meghonosítása. Gellner néz pontja szerint az oktatás „nemzetiesítése” kezdetben nem az állampolgári esélyegyenlőség érvrendszerének a tartozéka, hanem egyszerűen a megfelelő munkaerő biztosításának egy módja.⁶ Bárhogyan is legyen, az oktatás nemzetiesítését mint a társadalmi egyenlőség elérésének hathatós eszközt baloldali liberálisok és szociáldemokraták egyaránt gyorsan elfogadják. A közös és szabványosított nyelven történő standard közoktatás, az egyes nemzeti tanügyi rendszerek sikeresen integrálták egy közös nemzeti társadalomba a visszamaradott vidékeket és a munkásosztályt, elvileg lehetővé téve minden körzet és minden osztály gyermekei számára a modern gazdasági versenyhez szükséges jártasságok megszerzését. Valóban, számos országban az esélyegyenlőség pontos mérése a különböző csoportok sikeres szereplése ebben a közös nemzeti oktatási intézményben.

Mindkét szempontból nézve az állam számos nemzetépítési célkitűzése a társadalmi igazságosság elmozdítójának tekinthető, egyfelől azáltal, hogy megteremt az újraelosztáshoz szükséges szolidaritást, másfelől pedig azáltal, hogy elmozdítja a gazdasági és a közös nevelési intézményekben való egyenlő részvételt.

(B) *Tanácskozó demokrácia [deliberative democracy]:* A liberális demokrácia, meghatározás szerint, a demokrácia elkötelezettje. A liberálisok számára azonban a demokrácia nem csupán a szavazatok összegyűjtésére szolgáló képlet, hanem egyben a közösségi tanácskozás és hitelesítés rendszere, amely lehetővé teszi az állampolgároknak eszközhasználatát a politikai tanácskozásban. A szavazás jelenlegi formája (az országos választásokon, vagy törvényhozási ciklusokon belül) csak egy része a tágabb önrendelkezési folyamatnak. Ez a folyamat egyidőben nyilvános tanácskozással, ahol a kérdést a nyilvánossághoz intézik, megoldásához pedig véleményekre van szükség. A tanácskozásból eredő döntés törvényszerű, mert az egészében vett nép közös javára és feltételezett akarata, nem pedig többségi önérték avagy véletlenszerű szeszély.

⁵ Miller, D.: i. m.; Canovan, M.: i. m.

⁶ Gellner, E.: *Nations and Nationalism*. Blackwell Publishers, Oxford, 1983.

Miért feltételezhet kapcsolat az ekképpen felfogott tanácskozó demokrácia és a nemzetállam között? Ezen a ponton a liberális nacionalisták újra két válasszal rendelkeznek. Elször, akárcsak a társadalmi igazságosság esetében, a tanácskozó demokrácia a bizalom magas fokát követeli meg. Az embereknek bizniuk kell abban, hogy mások szintén szem előtt tartják érdekeiket, véleményeiket. Sőt mi több, a választások és a viták vesztesei abban az esetben hajlandók engedelmeskedni, ha úgy érzik, nyerhetnek a következő alkalommal, és ekkor azok fognak engedelmeskedni. Amint láttuk, a liberális nacionalisták érve szerint csupán a közös nemzeti öntudat képes ennek a bizalomnak a biztosítására.

Másodszor, a közös politikai tanácskozás akkor kivitelezhető, ha a résztvevők értnek egymás nyelvén, ez pedig, úgy tűnik, a közös nyelv szükségességét kívánja meg. Elvileg elképzelhető széleskörű fordítási lehetőségek igénybevétele, azonban ezek gyorsan korlátozóvá, drágává és kényelmetlenné válhatnak. A nemzetállamnak a közös nemzeti nyelvre vonatkozó igényét a robusztus méretű tanácskozó demokrácia lehetőségeként is értelmezhetjük. A liberális nacionalisták számára az egynyelvű nemzeti politikai fórumok képezik a modern világban a demokratikus részvétel elsődleges helyét, s ezek eredetibb módon képviselői jellegűek, mint a nyelveket keresztül-kasul átszövő magasabb politikai fórumok.

Mindez pedig azért, mert a demokratikus politika népnyelvi politika. Az átlagpolgár számára úgy kényelmes, ha a politikai vitákban saját nyelvén történik a kérdésfelvetés. Általános szabályként elfogadható, hogy csupán az elitnek van lehetősége arra, hogy folyékonyan beszéljen több nyelvet, ugyancsak számukra adott a nyelvi képességek megőrzésének és további fejlesztésének lehetősége, és csak azok, akik alkalmasak arra, hogy többnyelvű környezetben politikai kérdésekről folytassanak vitákat. Mi több, a politikai kommunikáció rendelkezik egy hangsúlyos ritualisztikus összetevővel is, s a kommunikáció e ritualisztikus formája tipikusan nyelvi jellegű. Az idegen nyelv pusztán technikai értése esetén, anélkül, hogy ezeket a ritualisztikus elemeket is értenénk, nem érthető meg teljesen egy politikai vita. Emiatt és még más okokból is állítják a liberális nacionalisták – általános szabályként – azt, hogy minél inkább nemzeti nyelven zajlik egy vita, annál inkább bír képviselői jelleggel.

Mindezt felerősíti a nyelv és a nemzeti identitás közötti kapcsolat, amely a 19. század óta merült feledésbe, amikor is az állam elször vállalkozott a tömegek kimozdítására, s ez lehetett vége, hogy a maguk nyelvén vegyenek részt a politikai életben. A tömeges kimozdítás és a tömegdemokrácia találkozása egy erős nemzeti öntudat kialakulását segítette elő, amelyet a nemzeti nyelv használata szimbolizál, s amely újonnan

megalapozott méltósággal ruházta fel az állampolgárokat – olyan identitásról van szó, amely máig velünk maradt.⁷ Igen fontos visszaemlékeznünk arra, hogy az európai történelem kezdeti szakaszának elitje arra törekedett, hogy mindinkább elhatárolja magát a plebsztől, a cselséktől, s hatalmuk és eljogaik igazolására éppen ezt a tömegektől való állítólagos távolságot használták fel. A nacionalizmus felemelkedése, bárhogyan is, de értékesítette a „népet” – azaz egy terület népcsoportját, osztályra és foglalkozásra való tekintet nélkül –, aki „a szuverenitás birtokosává, a lojalitás központi tárgyává, valamint a kollektív szolidaritás alapjává” vált.⁸

A nemzeti öntudat erejének magyarázata részben abban keresendő, hogy a nép fontosságának hangsúlyozásán keresztül képes volt osztálykülönbségektől függetlenül bárki egyéni méltóságának biztosítására. A nemzeti nyelven zajló tömeges oktatás és a demokrácia valóságos megnyilvánulási formái a méltóság-osztó nemzeti identitás irányában történő váltásnak. A nép nyelvének használata annak megerősítése, hogy a politikai közösség a néphez, nem pedig az elithez tartozik.

(C) *Egyéni szabadság.* Az egyéni szabadság és a nacionalizmus kapcsolata jóval bonyolultabb, mint a társadalmi igazságosságé és a tanácskozó demokráciáé. E két utóbbi közösségi vállalkozás, s világosnak tűnik, miért van szükség közösségre. Az, hogy vajon a nemzet biztosítja-e az igazságosság és a demokrácia számára alkalmas közösségi alapot, külön kérdés, amelyhez még visszatérünk, de mindenképpen világos, hogy tartalmaz egy bizonyos közösségi köteleket. Ettől eltérően kevésbé világos, hogy miképpen tekinthet a nacionalizmus az egyéni szabadsággal szembe. Végül is a nacionalizmus azt állítja, hogy az emberi identitás elválaszthatatlanul kötődik saját nemzetéhez, és hogy az értelmes emberi életvezetés csakis a nemzeti kultúra berkeiben kivitelezhető. Vajon ez nem pontosan annak a tulajdonított jellegű csoportidentitásnak a felértékelése-e, amellyel a liberális eszmény autonóm egyéniségének mindig is dacolnia kellett?

A liberális nacionalisták szerint az egyéni autonómia és a nemzeti kultúra közötti kapcsolat összetettebb. A nemzeti kultúrában való részvétel, állítják, távolról sem akadályozza, sőt értelmessé teszi az egyéni választást. Az alapvető gondolat arról szól, hogy a modernitást (részben vagy egészében) az egyéni

---

⁷ Anderson, B.: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. New Left Books, London, 1983; Brubaker, R.: *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996; Canovan, M.: i. m.

⁸ Greenfeld, L.: *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1992, 14.

választás szabadsága határozza meg. Mit tartalmaz azonban az egyéni szabadság? Az emberek környezetük társadalmi szokásaiból az e szokásoknak tulajdonított értékek alapján választanak. A nemzeti kultúra nemcsak biztosítja ezeket a szokásokat, hanem értelmessé is teszi ket az egyes emberek számára. Amint Avishai Margalit és Jozef Raz mondták, a nemzeti kultúrában való részvétel értelmes választási lehet ségeket nyújt, abban az értelemben, hogy az „egy kultúrában való otthonosság kiszabja az elképzelhet határait”. Ha a kultúra hanyatlásnak indult, vagy diszkriminációnak esik áldozatul, akkor „a tagjai számára biztosított választások és lehet ségek összezsugorodnak, kevésbé lesznek vonzóak, követésük kevésbé bizonyul sikeresnek.”⁹

Ezért az eredeti egyéni szabadság iránti liberális elkötelezettség kiterjeszthet a fennálló életképes és virágzó kultúrák iránti elkötelezettségig. Mindez nem magyarázza meg, miért van szüksége az embernek inkább *saját* nemzeti kultúrára, mintsem hogy beolvadjon egy másik, talán virágzóbb nemzeti kultúrába. A liberális nacionalisták számtalan érvet szolgáltatnak arra, hogy miért nehéz egy hanyatló kultúra tagjának beilleszkedni egy más kultúrába. Például Margalit és Raz szerint a beilleszkedés választása nemcsak azért nehéz, mert ez „egy igazán lassú folyamat”, hanem a kulturális hovatartozásnak az emberi identitás formálásában játszott szerepe miatt is. A kulturális hovatartozás „er s társadalmi jelleggel” rendelkezik, abban az értelemben, hogy meghatározza mások rólunk alkotott képét és nekünk adott válaszait, ami pedig saját önidentitásunkat élesíti. S t mi több, a nemzeti identitás sajátos alkalmazásban arra szolgál, hogy „az identifikáció els dleges képévé” válhasson, hiszen a valahová tartozáson, nem pedig teljesítményen alapul. Ezért a kulturális identitás „fogódzót” nyújt „a biztonságos és er feszítést l mentes hovatartozáshoz és az önidentifikációhoz”. Ez pedig azt jelenti, hogy az ember önbecsülése szorosan kapcsolódik saját nemzetének mások általi értékeléséhez. Ha egy kultúra általában nem részesül tiszteletben, akkor tagjainak méltósága és önbecsülése is veszélybe kerülhet.¹⁰ A méltóságot és önazonosságot el segítend , hasonló szerepet szán érveiben a nemzeti hovatartozás iránt érzett tiszteletnek Charles Taylor¹¹ és Yael Tamir.¹²

---

⁹ Margalit, A. – Raz, J.: National Self-Determination. *Journal of Philosophy*, 87, 1990, 449.

¹⁰ Margalit, A. – Raz, J.: i. m., 447–449.

¹¹ Taylor, C.: The Politics of Recognition. In Amy Gutmann (ed.): *Multiculturalism and the 'Politics of Recognition'*. Princeton University Press, Princeton, 1992, 25–73.

¹² Tamir, Y.: i. m., 41., 71–73.

Tamir szintén kiemeli, hogy a kulturális hovatartozás egy „járulékos értelem” többletét adja cselekedeteinkhez, amelyek ezáltal nem pusztán az egyéni teljesítmény aktusai, hanem egy „kultúra-alkotó és -újraalkotó folyamatos kreatív erőfeszítés részei”. Továbbá pedig azt állítja, hogy ahol az intézményeket „a kultúra tájékoztatja, az emberek érthetnek és értelmesnek találják őket”, s így „az emberek részvétele a közügyekben bizonyos átlátszóságra tesz szert”. Ez pedig az odaátartozáson, a kölcsönös elismerésen és a megbecsülésen nyugvó kapcsolattartás elmozdítója.¹³ James Nickel kihangsúlyozza, hogy a generációk közötti értékes kapocs sérülékennyé válik, amikor a szülők képtelenek átörökíteni gyermekeiknek és unokáiknak saját kultúrájukat.¹⁴ Benedict Anderson és Chaim Gans a nemzeti identitással kapcsolatban azt emelik ki, hogy az módot ad saját halandóságunk transzcendálására, amennyiben ez az identitás egyszerre köt össze azokkal, akiknek léte eltűnik az időtlenség homályában, és azokkal is, akik soron következnek a meghatározatlan jövőben.¹⁵ Mindezen érvekkel kifolyólag a liberális nacionalisták mellett érvelnek, hogy az emberek szabadság-érzete és az értelmes autonómia tipikusan a nemzeti kultúrában való részvétellel kapcsolódik össze.

Összegezve, a liberális nacionalisták számtalan érvelt sorakoztatnak fel arra, miért biztosítja a nemzetállam a liberális politikaelmélet alkalmas elemeit. A társadalmi igazságosság, a tanácskozó demokrácia és az egyéni autonómia liberális-demokratikus erényei, mondják, a lehető legjobban elérhetőek a nemzetállamban, azaz abban az államban, ahol közös nemzeti öntudat, kultúra és nyelv sugárzik szét az állampolgárok között. Ahogyan Margaret Canovan mondja, a nemzet olyan „elem”, amely a demokratikus államok meghajtója.¹⁶ Amennyiben ezek a liberális nacionalista érvek helytállóak, segítenek megmagyarázni azt, amit Tamir állított, hogy „a legtöbb liberális liberális

---

¹³ Uo., 72., 85–86.

¹⁴ Nickel, J.: The Value of Cultural Belonging: Expanding Kymlicka's Theory. *Dialogue*, Vol. 33 / 4, 1995, 635–642.

¹⁵ Anderson, B.: i. m.; Gans, C.: Nationalism and Immigration. In *Ethical Theory and Moral Practice*, special issue on 'Nationalism, Multiculturalism and Liberal Democracy'. Vol. 1 / 2, 1998, 159–180.

¹⁶ Canovan, M.: i. m., 80. Kiemelhetnénk, hogy Canovan, ellentétben az ebben a részben említett más szerzőkkel, nem igazán azonosul a liberális nacionalista állásponttal. Valójában bizonyos tekintetben egészen sajnálatosnak véli, hogy a demokrácia annyira erős, hogy nem látható tisztán, mi szolgálhatna alternatívaként a liberális demokrácia megalapozásában.

nacionalista”,¹⁷ valamint azt is, hogy miért haladt egymással kéz a kézben a liberalizáció és a nacionalizáció.

3. Államok és kisebbségi nemzetek nacionalizálása

A fönti liberális nacionalista érvelés számtalan eleme megkérdjelezhető, főképp a globalizáció korában. Ezeket a kérdéseket fogjuk röviden elemezni. Mielőtt ehhez bárhogyan is hozzáfognánk, feltárássra vár a liberális nacionalista érvelés bizonyosfajta kettőssége.

A liberális nacionalisták érvelése szerint számos haszna van annak, amikor egy politikai közösség egyazon nemzettudattal rendelkezik. Tudjuk viszont, hogy az effajta közös nemzettudat nem „természetes”, és nem is mindig létezett. Az, hogy a nemzetállamok állandó lakossága valóban egyazon identitással rendelkezik, esetleg rendelkezhetne, viszonylag új, csupán néhány századra visszanyúló gondolat, amelynek hosszú ide volt szüksége ahhoz, hogy gyökeret verjen az emberek képzeletében.

Másképpen mondva, a nemzetállam egyáltalán nem az idő kezdetén jött létre, nem is máról holnapra született, éppenséggel egy óvatos nemzetépítési politika eredménye, amelyet az állam a nemzettudat elterjesztésének és megerősítésének érdekében alkalmazott. Ez a politika a nemzeti tanrend létrehozását, a nemzeti média támogatását, a nemzeti szimbólumokra, a hivatalos nyelvre, az állampolgárságra, a honosodásra és még sok másra vonatkozó törvények megalkotását foglalta magában. Ezen okból kifolyólag megfelelőbb volna a „nemzetállamok” elnevezés helyett a „nemzetépítő államok” [*nation-building states*] vagy a „nemzetesítő államok” [*nationalizing states*] elnevezéseket használni.¹⁸ A közös nemzeti identitás sikeres elterjesztése sok országban esetleges és sérülékeny megvalósítás, ma is zajló folyamat, nem pedig megvalósított faktum.

Biztosak lehetünk abban, hogy néhány ország feltűnően sikeres volt nemzetépítési politikájában, mint például Francia-

---

¹⁷ Tamir, Y.: i. m., 139.

¹⁸ Az érv kifejtett formáját lásd: Brubaker, R.: i. m. Hasonlóképpen, Wayne Norman érve szerint a nemzetállam elméletével foglalkozó teoretikusok igazi feladata nem az, hogy kiemeljék a nemzetállam intézményének érdemeit, hanem inkább a nemzetépítési politikai gyakorlat érdemeit kellene kiemelniük. Elképzelése szerint – amellyel egyetértünk – a politikai gondolkodók a nacionalizmusnak ezt az oldalát teljesen elhanyagolták. Lásd Norman, W.: Prelude to a Liberal Morality of Nationalism. In Brennan, S. – Isaac, T. – Milde, M. (eds.): *A Question of Values*. Rudopi Press, 1996, 189–208.; U : Theorizing Nationalism (Normatively). In Beiner, R. (ed.): i. m., 51–65.

ország és Olaszország. Ki gondolta volna 1750-ben, hogy a mai Franciaország vagy Olaszország határai között élők – virtuálisan – egyazon nyelvvel és nemzettudattal fognak rendelkezni? Sok országban azonban jókora, adott területekre koncentrálódott nemzeti kisebbségek álltak ellen ezeknek a nemzetépítő politikáknak, főleg ha ezek a kisebbségek a történelem folyamán bizonyos fokú önkormányzattal rendelkeztek, amelyet az illető területet megfosztottak egy nagyobb állam által akarataik ellenére történő bekebelezés, gyarmatosítás, hódítás, egyik birodalomtól a másikhoz való csatolás révén. Amint korábban jeleztük, ezek a kisebbségek gyakran tekintik magukat „nemzetnek a nemzetben”, és mozgósítanak önkormányzatuk el- vagy visszanyerése érdekében.

Amióta a nemzetállam az egész országra kiterjed közös nemzeti identitás hirdetőjévé vált, azóta a kisebbségi nacionalizmus gyakran került közvetlen konfliktusba az állami nacionalizmussal. Valóban, az állami nacionalizmus és a nemzetépítési politika elsődleges célpontja éppen a kisebbségi nacionalizmus. A többség képviselői már rendelkeznek a nyilvános kultúrában visszatükrözött közös nemzettudattal, semmiféle bátorításra vagy ösztökélésre nincs szükség ahhoz, hogy azonosuljanak vele. A nemzetépítési politika irányulhat egyfelől a hátrányos helyzetűeknek és a kiszorítottaknak a főáramba való visszasegítésére, de ugyanúgy irányulhat azokra az emberekre, akik egyáltalán nem tekintik magukat a szélesebb nemzet részének, mint például a nemzeti kisebbségek, meggátolva egy külön nemzettudat kialakulását lehetőségeik között abban az államban.

Mindez a Walker Connor híres tanulmányának címében olyan szépen megfogalmazott kérdést veti fel: vajon a nemzetállamok „nemzetépítő”-e avagy „nemzetrombolók”?¹⁹ Igazából mindkettő. A nemzetállamok jellegzetes módon mindenféle, a kisebbségek részéről elzetesen létező másféle nemzettudat szétrombolása által igyekeztek megvalósítani a közös nemzetet. Ez tetten érhető a 19. századi francia kormány bretonokkal és baszkokkal szembeni átütő szakosságában, és ma is tetten érhető a szlovák és román kormányoknak a magyar nemzetiség ellen irányuló politikájában, akárcsak a lett kormányzatnak az orosz nemzetiség ellen való ténykedésében.

Ez pedig egy, még a nemzeti identitásnak a liberális demokráciákban kiemelkedő szerepet szánó politikai elméletekben is igen elhanyagolt kérdésre irányítja a figyelmet: mi a teendő az olyan államokban, amelyek két vagy több nemzetet tartalmaznak, és amelyekben az állami nacionalizmus közvetlen konfliktusba kerül a kisebbségi nacionalizmussal,

---

¹⁹ Connor, W.: Nation-Building or Nation-Destroying? *World Politics*, Vol. 24, 319–355

amelyet aláaknázni igyekeznek? Helyeselhet-e a nemzetépítés, ha nemzetrombolással jár együtt?

A kérdés illetően feltevése feltételezi, hogy a liberális nacionalisták nemcsak hogy a nemzetállam jelenlegi állapotának, hanem a nemzetépítési programoknak a védelmezői is. Ez nem mindig nyilvánvaló a szövegeikben: egyes szerzők a nemzetállam létét adótnak veszik, és egyetlen szót sem ejtenek arról, mit kell tenni azért, ha egyáltalán valami tehető, hogy nemzetállam jöhessen létre. Ahogyan a bevezetésben jeleztük, a nacionalizmus lényege pontosan azokban a politikai mozgalmakban és nyilvános célkitűzésekben áll, amelyek tevékenyen kívánnak megbizonyosodni arról, hogy az államok valóban nemzetállamok, amelyekben nemzet és állam egybeesik. A nacionalizmus bármelyik, liberális vagy más elméletének fel kell tennie a kérdést arra vonatkozólag, hogy milyen mértékben jogos megpróbálni állam és nemzet egybeesésének megvalósítását. Erről a kérdésről gondolkodva el kell ismernünk, hogy az állam nemzetépítése majdem mindig más nemzetek pusztításával jár együtt.

Azt gondolhatnánk, hogy a dolog valójában nem olyan komoly, mint ahogyan bemutattuk. Végülis a fentebb említett példák semmiképpen sem a mai liberális nacionalisták által támogatott nemzetépítés példái. A 19. századi Franciaország, valamint a jelenkori Szlovákia és Lettország esetében a nemzetépítési politika hajszolása erőszakos jellegű, sérti az emberek alapvető polgári és politikai jogait (úgy mint a szabad gyülekezés, a sajtószabadság, a panasztétel jogait). Erre senki meglepődés nélkül, hogy a nacionalizmus e formái pusztítólag hatnak a nemzetre. Ám a jelenlegi liberális nacionalisták csupán az alapvető emberi jogokat tiszteletben tartó nemzetépítési célkitűzéseket támogatják, és reménykedhetünk abban, hogy az állami nacionalizmus e mérsékelt és liberális formái nem „nemzetrombolók”.

Szerencsétlenségünkre az állami és a kisebbségi nacionalizmus közötti konfliktus nem szűnt meg, még akkor sem, ha az állami nacionalizmus az emberi jogok által megszabott korlátok közé szorult. Az állami nemzetépítés alábbi, az egyéni polgári és politikai jogokat messzemenően tiszteletben tartó közös módszereire gondolok:

(A) *Belső migráció / telepítési politika:* A nemzeti kormányzat számtalan esetben a nemzeti kisebbségek által lakott történelmi helyekre való betelepedésre bátorítja az ország más részeiben élőket (esetleg az új bevándorlókat). Az ilyen jellegű nagyobb méretű telepítési politika szándékolt célja a nemzeti kisebbségek ellen irányuló, egyfelől az e területeken található természeti erőforrásokhoz való hozzáférés végett, másfelől azok politikai hatalmának megtörése érdekében, azáltal, hogy saját

földjükön kisebbségbe kerülnek.²⁰ Ez a m velet zajlik szerte a világon, Bangladesben, Izraelben, Tibetben, Indonéziában, Brazíliában és másutt.²¹ Ugyanez a folyamat zajlott Amerika délnyugati részén, ahol a bevándorlás arra szolgált, hogy megtörje az slakosoknak és annak a chicano lakosságnak a hatalmát, amely ott élt 1848-ban, a területnek az Egyesült Államokhoz történő hozzácsatolásakor. Ez minden bizonnyal nagy igazságtalanság forrása, ám anélkül is kivitelezhető, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó egyéneket megfosztanánk polgári és politikai jogaitól.²²

(B) *A hatalom és a határ kérdése a bels közigazgatási alegységekben:* Az adott területekre koncentrálódott nemzeti kisebbségeket tömörít államban a bels közigazgatási egységek határai lényegbevágó fontossággal bírnak. Mivel a nemzeti kisebbségek zöme általában bizonyos területeken él, ezek a határok megvonhatók abból az elgondolásból kiindulva is, hogy azok hatalma ne szenvedjen korlátozást, vagyis olyan közigazgatási egységek hozandók létre, amelyekben a nemzeti kisebbségek helyi többséggel rendelkeznek, s amelyek aztán a tényleges autonómia és az önkormányzat kiindulópontjaivá válhatnak. Sok országban azonban a határok megrajzolása a hatalomkorlátozás elve alapján történt. Például a kisebbségek által lakott területeket több darabra felosztva lehetetlenné válik az egységes politikai fellépés (ami megtörtént a forradalom utáni Franciaországban, amikor az ország területét nyolcvanhárom kerületre osztották, szándékosan felszabdalva a baszkok, bretonok és más nyelvi kisebbségek által eredetileg lakott területeket); vagy fordítva, ezeket a kisebbségek által lakott területeket egy nagyobb közigazgatási egységbe olvaszthatják, amelyben mint egészben a kisebbségek szavazata jelentéktelenné válik (ez történt a 19. századi Florida spanyol közösségével).

Még ott is, ahol ezek a határok többé-kevésbé megegyeznek a kisebbségek által lakott terület határaival, az autonómia jelentése aláaknázható azáltal, hogy a központi kormányzat elbitorolja a hatalom egy részét, akár teljes egészét, megszüntetve ezáltal a

---

²⁰ McGarry, J.: Demographic Engineering: The State-Directed Movements of Ethnic Groups as a Technique of Conflict Resolution. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 21, 1998, 613–638.

²¹ Penz.: Development Refugees and Distributive Justice: Indigenous Peoples, Lands and the Developmentalist State. *Public Affairs Quarterly* 6 / 1, 1992, 105–131.; U : Colonization of Tribal Lands in Bangladesh and Indonesia: State Rationales, Rights to Land, and Environmental Justice. In Howard, Michael (ed.): *Asiál Environmental Crisis*. Westview Press, Boulder, 1993, 37–72.

²² Reméljük, hogy világos, miben áll egy ilyen állami politika méltánytalansága. Sokkal mélyebb fejtegetés végett lásd Kymlicka, W.: Human Rights and Ethnocultural Justice. *Review of Constitution Studies*, Vol. 4 / 2, 1998, 213–238.

kisebbség hagyományos önkormányzati rendszereit. Valóban létezik számtalan olyan eset, amelyben a kisebbségek névlegesen ellen riznek ugyan közigazgatási egységeket, viszont semmilyen valóságos hatalommal nem bírnak, amióta a központi hatalom (a) megszüntette a hagyományos önkormányzati intézményeket és eljárásokat, és (b) minden fontosabb hatalom gyakorlására jogot formál, még azokéra is, amelyek magára a csoport kulturális túlélésére vonatkoznak – mint például a gazdasági fejl déssel kapcsolatos törvénykezés, oktatás, nyelv. (Gondolok itt az Amerikai Kongresszusnak az Egyesült Államok indiánjai fölött gyakorolt teljes hatalmára.)

Ez a hatalombitorlás nyílt igazságtalanság. Újra megismételve, mindez a polgári és politikai jogok megsértése nélkül is megvalósítható. Ameddig az egyes egyéneknek jogában áll szavazni, panaszt emelni, addig a többség számára nem jelent különösebb akadályt a bels közigazgatási egységek hatalmának és határainak a kisebbség erejének megtörése érdekében történ önkényes megváltoztatása.²³

(C) *Nyelvpolitika:* A legtöbb demokratikus államban elfogadott gyakorlat az, hogy a többség nyelve az államigazgatás, a hivatalok, a törvénykezés, az oktatás és még sok más egyéb „hivatalos nyelve”. Minden állampolgár arra kényszerül, hogy az iskolában a kés bbi munkájához vagy az államigazgatással való érintkezéshez szükséges nyelvi jártasságra tegyen szert. Ez a nyelvpolitika nagyon gyakran a „hatékonyság” érvével van alátámasztva, ám egyben a kisebbségnek a többségbe való esetleges beolvasztását is szolgálja. Ahogyan bezárják a hagyományos politikai intézményeket, ugyanúgy zárják be a kisebbségek el zetesen létez oktatási intézményeit is. Például így zárják be 1848 után az Egyesült Államok dél-nyugati részének spanyol tannyelv iskoláit, amelyeket angol tannyelv iskolákkal helyettesítenek. Hasonlóképpen, az angol ajkú lakosság politikai dominanciájának megjelenésével megszüntetik Nyugat-Kanada francia tannyelv iskoláit. Mindez nyilvánvaló igazságtalanság forrása lehet, ám bator szintén nem vonja maga után az általános egyéni polgári és politikai jogok megsértését.

A három megvizsgált kérdés – migráció, bels közigazgatási egységek, nyelvpolitika – a Nyugat által felvállalt nemzetépítési programok közös elemei.²⁴ Ezen politikai célkit zések, amelyek

---

²³ További taglás: Kymlicka, W.: Is Federalism an Alternative to Secession? In Lehning, (ed.): i. m., 111–150.

²⁴ A kommunista blokkban is érvényesek, csupán másképpen. Lásd Walker Connornak a kommunista vezet k telepítéspolitikájára, választási trükkjeire és nyelvpolitikájára vonatkozó beszámolóját. Mindezek a nemzeti kisebbségi kérdés rendezésének kulcsfontosságú eszközeit

célja a kisebbség területeire való betelepítés, azok oktatási és politikai intézményeinek aláaknázása, valamint az egyetlen közös nyelv el irányzása az állami nemzetépítés fontos eszközei voltak. Csupáncsak azért, mert kevésbé kényszerítő jellegűek, mint a 19. századi Franciaország politikai irányelvei, és mert nem járnak együtt az alapvető egyéni emberi jogok megsértésével, szándékuk vagy eredményeik szempontjából ezek politikai célkitűzések nem kevésbé nemzetromboló jellegűek.

Annak ténye, hogy az állami nemzetépítés egyben kisebbségi nemzetrombolást jelenthet, még akkor is, ha a liberális-demokratikus alkotmány korlátai között zajlik, megmagyarázza azt, miképpen maradhatott a kisebbségi nacionalizmus ilyen hatalmas erő a nyugati demokráciákban, és miért máig nyitott kérdés a szecesszió számtalan régióban (mint Flandria, Québec, Katalónia, Skócia). A nemzeti kisebbségek még egyéni polgári és politikai jogaik megőrzésének védelmezése esetén sem érzik magukat biztonságban, ha csak az állam nem mond le mindörökké nemzetépítési célkitűzéseit megvalósításáról. Ez – hatásaiban – annyit jelent, hogy az államnak le kell mondania arról a törekvéséről, hogy „nemzetállammá” váljék, és el kell fogadnia ehelyett azt, hogy „többszemélyes állam”, és az is marad.

A liberális nacionalista nem szabadulhat meg az állami és kisebbségi nacionalizmusok közötti konfliktus lehetőségétől. Így a kérdés továbbra is jogos: megengedhető-e az állam nemzetépítése, ha mindez a kisebbségi nemzet pusztítását eredményezi? Korábban már megjegyeztük, hogy feltétlenül kevésbé iránt szenteltek ezt a kérdésnek.

Egyfelől érthető a kérdés elhanyagolása. Az állami és kisebbségi nacionalizmus közötti konfliktus hatalmas kötöttség elé állítja a liberális nacionalizmus védelmezőit. Ha ténylegesen kívánatos az államoknak nemzetállamokká lenni, akkor az olyan ország számára, amelynek területén nemzeti kisebbségek élnek, két járható út létezik: vagy (a) fel kell bontani a többszemélyes államokat – a szecesszió és a határok újrajrölása által minden nemzetiségi csoport számára lehetővé kell tenni saját nemzetállama kialakítását; vagy (b) fel kell hatalmazni a többszemélyes állam legnagyobb vagy leghatalmasabb nemzeti csoportját arra, hogy éljen az állami nacionalizmus adta lehetőségekkel, és pusztítsa el minden konkurens nemzeti identitást.

Az első minden bizonnyal kivitelezhetetlen abban a világban, ahol jóval több nemzet létezik, mint amennyi állam lehetséges, valamint ahol ugyanazon a területen keverten él több nemzetiség.

---

jelentették. (Connor, W.: *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*. Princeton University Press, Princeton, 1984.)

E lehet ség kivitelezésének megkísérlése katasztrofális lenne.²⁵ Az utóbbi viszont önkényes és igazságtalan lenne, s nehezen egyeztetnénk össze azzal az alapelvvel, amely szerint a nemzeti identitások érdemesek arra, hogy tiszteljük és elismerjük ket.

Ezzel a dilemmával szembesülve a liberális nacionalisták különböző válaszokkal reagáltak. Néhányan egyszer en nem vesznek tudomást a problémáról. Mások veszik a lapot, és amellett érvelnek, hogy a többnemzetiség államokat – ahol ez lehetséges – nemzetállamokká kell feldarabolni.²⁶ Megint mások úgy vélik, hogy a tágabb társadalom általi tisztelet révén a nemzeti kisebbségek rávehet k arra, hogy lemondjanak „nemzet”-tudatukról, és beolvadjanak az uralkodó nemzetbe.²⁷ A bizonyítékok mind a mai napig arról gy znek meg, hogy ez egy alaptalan remény. A nyugati demokráciákban (és valójában az egész világon) a nemzeti kisebbségek egyre rendíthetlenebbül követelik nemzetként való elismerésüket és nemzeti jogaikat. E remény alaptalanságának okát pontosan maguk a liberális nacionalisták foglalják össze, amikor kijelentik azt, hogy az emberek egyfel l mélyen elkötelezettek a saját nemzeti kultúrájuk és identitásuk iránt, másfel l er sen érdekeltek abban, hogy részt vegyenek a nemzeti nyelven zajló politikai életben. Valóban, ha újraelemezzük a második fejezetben tárgyalt liberális nacionalista érveket, észre vesszük, hogy bármelyikük egyformán alkalmazható a kisebbségi és a domináns nemzetre is.²⁸

---

²⁵ Itt gyorsan átsiklottunk egy nagyon bonyolult kérdésen, a szecesszió kérdésén, amely sok újabb vita tárgya volt. Lásd például Buchanan, A.: *Secession: The Legitimacy of Political Divorce*. Westview Press, Boulder, 1992; Leining, (ed.): i. m.; Moore, M. (ed.): i. m.

²⁶ Például Walzer, M.: *The New Tribalism*. *Dissent*, Spring 1992, 164–171.

²⁷ Mint például Miller, D.: i. m.

²⁸ Gondolok itt a tanácskozó demokrácia kérdésére. Nyugaton számtalan többnyelv demokrácia létezik: Belgium, Spanyolország, Svájc, Kanada. Ezekben az országokban visszautasítják, hogy a tanácskozó demokrácia m kódése a közös nemzeti nyelvhez köt dne. S t, ezekben az országokban virágzik a demokrácia, mégis mindegyikükben van legalább egy jókora nemzeti kisebbség, amelynek nyelve hivatalos nyelvi státusnak örvend. Ha azonban közelebb l szemügyre vesszük a demokratikus viták m kódésének módját ezekben az országokban, megállapíthatjuk, hogy a nyelv egyre inkább növekv szerepet játszik a politikai közösségek határainak és a politikai szerepl k identitásának a meghatározásában. Hasonló jelenség játszódik le ezekben az országokban, amely által (a) a különféle nyelvi csoportok területileg koncentrálnak – ennek folytán mindegyik nyelv többé-kevésbé domináns pozícióra tesz szert egy adott területen, de a területen kívül kihalásnak indul (ez az ún. „területi imperatívusz” nevezett, igen elterjedt jelenség), és (b) ezek a területileg megosztott nyelvi csoportok a politikai elismerés és a politikai rendszer föderalizálása révén

S t, a „tisztelet” kinyilvánításának legalapvetőbb feltétele az, hogy a nemzeti kisebbségeket megvédjük a főntebb tárgyalt igazságtalan nemzetromboló politikáktól. Ám az efféle politikákkal szembeni védelem biztosítására alkalmas eljárások pontosan azok, amelyek készek elismerni a kisebbségek nemzettudatának eltérő jellegét. A betelepítési politika megelőzése érdekében a kisebbségek bizonyos területi igényekkel állhatnak elő, amennyiben például maguknak követelhetik egyes területek kizárólagos használati és haszonélvezeti jogát. Ugyanígy követelhetik bizonyos bevándorlás-korlátozó intézkedések foganatosítását. Olyanokat például, hogy a betelepülőket tegyenek eleget a huzamosabb ott tartózkodás követelményének a helyi és környezeti szavazati jog gyakorlásához. Vagy hogy ne hozhassák magukkal nyelvi jogaikat – ami annyit jelent, hogy inkább a helyi nyelv iskolába fognak járni, mintsem közpénzekben fenntartott saját nyelv iskolába. Hasonlóképpen, a törvénykezés és az államigazgatás történjen a helyiek nyelvén. Az összes hasonló intézkedés célja a nemzeti kisebbség területeire való bevándorlás visszaszorítása, és annak biztosítása, hogy a betelepülő elolvadjon a helyi kultúrába. Továbbá, a nemzeti kisebbségek politikai hatalmának szavatolása végett a kisebbségek számára az önkormányzás, a csoport-alapú politikai képviselői jogát, és a saját kulturális fennmaradásukat nyíltan veszélyeztető kérdések feletti vétőjogot kell biztosítani. A nyelvi méltánytalanság elkerülése végett a nemzeti kisebbségek saját nyelvük hivatalos nyelvként való elismerését is kérhetik, legalábbis az általuk lakott területeken.

Ezeknek, a kisebbségi nacionalizmusnak világszerte tulajdonított kérelmeknek a figyelembe vétele a fokmérője annak, hogy vajon egy ország feladta-e már a közös nemzeti identitás kialakítására irányuló törekvéseit, elfogadva ehelyett a multinacionalitás tényét. Mindez magába foglalja végül nemcsak az állami nemzetépítési politika feladását, hanem annak elismerését is, hogy a nemzeti kisebbség rendelkezhet saját konkurens, a domináns nemzettel párhuzamos önkormányzati társadalommal és nemzetépítési politikával. Világos az is, hogy a nemzeti

---

megvalósítható önkormányzati hatalom egyre növekvő igényével állnak elő. (A területi megosztás és a föderalizáció jelenségei szorosan összefüggnek, az utóbbi egyben oka és következménye az előbbinek.) A politikai határok megrajzolása és a politikai hatalom újraelosztása folytán a területileg megosztott nyelvi csoportoknak lehetőség nyílt nagyobb önkormányzati lehetőségek gyakorlására a szélesebb föderalista rendszerekben. Röviden, a nyelv az, ami eldönti a többnyelvű országokban a politikai közösség határainak kiterjedését. Valójában ezek az országok autonóm nyelvi csoportok föderációjává fognak válni. A magyarázat részben az éppen az előbb kifejtett liberál-nacionalista érv: a demokratikus politika nemzeti nyelvi közegben zajló politika.

kisebbségek sosem fogják biztonságban érezni magukat, hacsak nem valósulnak meg ezek az elvárások.

Naiv az a gondolat, hogy a kisebbség rábeszélhet az uralkodó nemzetbe való beolvadásra. Többnyire hasonló okokból kifolyólag a kisebbségi nacionalizmus meg rzi rugalmasságát, akárcsak az állami nacionalizmus.

Hogyan érinti mindez a liberális nacionalistát? A jellemző liberális nacionalista érv szerint a nemzeti identitásnak az emberi szabadság és önbecsülés meg rzésében játszott szerepe miatt, valamint amiatt, hogy a közös nemzeti identitás számtalan legitim liberális-demokratikus érték hasznára válik, morálisan indokolt állam és nemzet egybeesése. Akárhogyan is, manapság ez az álláspont önellentmondásosnak t nik. Képmutatónak (és gyakran valószer tlennek) t nik egy olyan közös nemzeti identitás hirdetése, amely rombolja a nemzeti kisebbségeket. Mégsem remélhetjük, hogy biztosítható volna minden nemzeti kisebbség számára, hogy saját állammal rendelkezzen.

Néz pontunk szerint ezért még nem kell feladnunk a liberális nacionalizmus megközelítését, ám szükség van a cél újrafogalmazására. A nemzeti identitások az egyes nemzeti csoportok számára fontos eszközei lehetnek annak, hogy önkormányzati gyakorlatot célzó politikai egységeket hozzanak létre. Akárhogyan is, ezek a releváns „politikai egységek” nem lehetnek az államok. Egy kifejezést kell találnunk – amely más, mint a nemzetállam –, s ez nem más, mint a többnemzetiség állam [*multination state*]. Hogy a liberális nacionalizmus a jelen világ életképes és igazolható megközelítése lehessen, ahhoz arra van szükség, hogy lemondjunk a liberális nacionalizmus hagyományos – egy állam, egy közös nemzet – aspirációjáról, és az államot önrendelkező népek államszövetségeként fogjuk fel, amelyben a belső határok úgy vannak megvonva, a hatalom pedig aképp van elosztva, hogy lehetőség nyíljon minden nemzetiség számára bizonyos fokú önrendelkezés gyakorlására.

„Többnemzetiség föderalizmusnak” [*multination federalism*] nevezhetnénk ezt az új célkit zést, amely több nyugati demokráciában igen tisztán kivehető irányatként van jelen (mint Spanyolországban, Belgiumban, Nagy-Britanniában, Kanadában). Akárhogyan is, mostanáig jóformán semmit sem írtak egy ilyen többnemzetiség föderalizmus politikai elméletéről. Nincs arra vonatkozó elméleti állásfoglalás, mi módon lehetne megfelelő en megrajzolni a határokat vagy elosztani a hatalmat egy többnemzetiség államon belül, mint ahogyan nincs elképzelés arra vonatkozólag sem, milyen formában és határok között gyakorolhatnának önkormányzást a nemzeti kisebbségek.²⁹

---

²⁹ Az első csábító lépés ebben az irányban: Tully, J.: *Strange Multiplicity: Constitutionalism in an Age of Diversity*. Cambridge University Press, Cambridge, 1995; ill. Kymlicka, W.: i. m.

4. A politikaelmélet egy sokkal inkább kozmopolita eszméjének szükségessége

Eddig arra kerestük a magyarázatot, hogy miért volt a nemzetállam a liberális politikaelmélet tradicionális alapegysége, és miért marad a kisebbségi nacionalizmus a jövő egyik erő hatalma. Elfogadva ezeket az érveket, nem tagadható annak nyilvánvalósága, hogy szükség van a nyelvi/nemzeti határokat meghaladó nemzetközi intézményekre. Ez a szükségesség nemcsak a gazdasági globalizáció, de a környezetvédelem és a nemzetközi biztonság kapcsán is releváns. Ez egy széles körben elfogadott vélemény, amelyet még azok is elfogadnak, akik egyébként továbbra is kitartóan vallják, hogy a modern világ központi elvei a nemzet és a nemzeti identitás.

Jelenleg ezek a transznacionális intézmények bizonyos „demokratikus fogyatékoságot” mutatnak, és kevés legitimitással rendelkeznek az állampolgárok szemében. Mivel alapvetően kormányközi kapcsolatok által szerveződnek, az egyes állampolgárokra igen kevés a beleszólási lehetőségük. Másfelől ezek az intézmények – mindegyikük bizonyos egyedi szükségletre adott válaszként – ad hoc módon fejlődtek, nélkülözvén minden alapul szolgáló elméletet vagy modellt, amelyben körvonalazódhatott volna, miféle transznacionális intézményeket akarunk, hogyan lesznek kormányozhatók, hogyan vonatkozik egyik a másikra, milyen alapelvek szabályozhatják felépítésüket és működésüket.

Röviden, miközben egyre gyarapodó számú transznacionális intézménnyel rendelkezünk, amelyek egyre nagyobb befolyással bírnak életünkre, nem rendelkezünk ezekről szóló politikaelmélettel. Rendelkezünk a nemzetállam intézménye által megfontolandó jólkerekített igazságosság-elvekkel, rendelkezünk nagyszabású kifejtett elméletekkel arról, hogy milyen politikai jogokkal rendelkezhetnek az állampolgárok az állammal szemben; jól felépített elméletekkel arról, hogy milyen lojalitás és elkötelezettségek illetik meg ezeket az intézményeket. Ellenben keveseknek van halvány fogalma arról, milyen törvénykezési elvek, milyen demokratizálódási szabványok és a lojalitás miféle normái illethetik meg a transznacionális intézményeket.

Egyre inkább nyilvánvalóvá válik az, hogy nem tekinthetjük a nemzetállamot vagy a kisebbségi nemzetet a politikaelmélet egyetlen avagy uralkodó kontextusának. A demokrácia és a kormányzás egy sokkal inkább kozmopolita nézőpontjára van szükségünk, amely ezeket a kérdéseket expliciten felveti.

Legfontosabb munka talán ezen a területen David Heldnek a „Kozmopolita kormányzat”-ban³⁰ felállított modellje. Held

³⁰ Held, D.: *Democracy and the Global Order – From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Polity Press, London, 1995.

érvrendszere – akárcsak a liberális nacionalizmusé – három probléma mentén bontakoztatható ki, ezek: (1) az egyéni autonómia; (2) a politikai legitimitás; és (3) a demokratikus közjog. Érvései szerint e három elv egyike sem valósítható meg nemzetállami keretek között. Mielőtt tárgyalhatnánk azokat a nehézségeket, amelyekkel a kozmopolita politikaelméletnek szembe kell néznie, először felvázoljuk az egyes pontokhoz tartozó érveket.

(1) *Egyéni autonómia*: Held érveinek kiindulópontja az, hogy minden normatív politikaelmélet célja az egyéni autonómiának saját politikai kontextusában való biztosítása. Értelmezése szerint az autonómia „az emberek öntudatos gondolkodásra való képessége, amelynek célja az önreflexió és önállóság”.³¹ A liberális nacionalistákkal egyetértésben állítja, hogy a liberál-demokratikus nemzetállam átütő szerepe a politikaelméletben részben azzal magyarázható, hogy szavatolta az egyéni politikai képviseletet és szabadságot a korlátozott és képviseleti kormányzat rendszerében, ez utóbbi pedig az egyéni autonómiát tette lehetővé. Mindamellett Held amellett érvel, hogy a nemzetállamnak az a képessége, hogy az egyéni autonómiát megvédje, szertefoszlott. Helyette a nemzetállam transznacionális gazdasági, katonai és jogi rendszerekbe épült be. Held továbbá azt is megjegyzi, hogy, bár kevésbé intézményesülve, egyre növekszik a kultúra, a média és a kommunikáció globalizációjából eredő kölcsönös függőség. Ez a kölcsönös függőség ma olyan méreteket öltött, hogy bizonyos döntésterületeken a nemzetállam képtelen befolyásolni polgárai életlehetőségeit. Így a nemzetállamban való bizalom, a demokratikus rendszerében és eljárásaiban való részvétel nem elégséges az egyéni autonómia garantálásához.

(2) *Politikai legitimitás*: A liberális nacionalista érvelés szerint a nemzetállam egyik erénye az, hogy a nemzeti választások és a nemzeti politikai tanácskozás [*deliberation*] eljárásain keresztül erős legitimációs alapot teremt a nemzetállami politikai hatalomgyakorlás számára. Mindamellett, ahogyan Held állítja, a transznacionális intézményekbe való erős integráltságból kifolyólag a végső döntés joga számtalan esetben nem a nemzeti parlamenteket illeti meg, ami veszélyezteti az ilyen döntések alapvető törvényesítési eljárásait. Az ilyen döntések nem rendelkeznek a kollektív tanácskozás és akaratformálás elzetes, alakító, s mint ilyen, legitimizáló eljárásaival. A felelősségre vonás és a legitimitás demokratikus követelményeinek visszaállítása érdekében újra kell gondolni a releváns politikai közösség fogalmát. A transznacionális rendszerek fontosságának növekedésével a politikai legitimitás visszaállítása csak a bennük való

---

³¹ Uo., 151.

állampolgári részvétel és képviselet formáinak kidolgozása által lehetséges.

Eltér en attól, amit „hiper-globalizálásnak” nevez, Held elfogadja, hogy a nemzetállam nem t nik el. Kozmopolita rendszerében helyet biztosít a nemzetállamok számára, és azzal a szereppel ruházza fel ket, hogy polgáraikat képviseljék. Ezenfelül Held kitart amellett, hogy a nemzetállamoknak meg kell osztaniuk a politikai mez t más – nem-kormányzati, nemzetközi-nemkormányzati, nemzetközi-kormányzati – politikai döntéshozó testületekkel, vagy bármi mással, ami helyet biztosít a demokratikus politikai tevékenység számára.

(3) *Jogosítványok és demokratikus közjog*: Ahogyan az alábbiakban mondtuk, a transznacionális intézmények szükségessége elfogadott, mint ahogyan elfogadott az az igény is, hogy hozzáférhet ek és az állampolgárok felé elszámoltathatóak legyenek. Egyáltalán nem világos, hogyan közelíthet meg az intézményeknek ez a „demokratizálása”, és a fennálló akadályok mégoly futólagos számbavétele is gyorsan elszomorít.

Held csak közvetetten válaszol erre a kérdésre, amikor számba veszi az egyéni autonómiát biztosító jogosultságokat. Ezek a jogosultságok [*rights*] képeznek az alapját annak, amit „demokratikus közjognak” [*democratic public law*] nevez, s ami minden nemzeti vagy nemzetközi intézményt szabályozna. Inkább Heldre hagyatkozva, mintsem rákérdezve arra, hogy miképp demokratizálhatók a jelenlegi nemzeti vagy nemzetközi intézmények, el ször tisztáznunk kell e jogosítványok és a demokratikus közjog tartalmát, és azután kérdezzük rá arra, hogy milyen intézmények és a képviselet milyen formái egyeztethet k össze az egyéni autonómia értékével.

A legtöbb politikai elméletben – a liberális nacionalista elméletben pedig bizonyosan – ezek a jogosultságok sajátosan állampolgári jogokként vannak értelmezve, amelyek az államhoz, ezen jogok biztosítójához és fenntartójához kapcsolódnak. Mindemellett Held azt sugallja, hogy ezek a jogosultságok felfoghatók úgy is, mint „felhatalmazó jogok és jogosítvány képességek” [*empowering rights and entitlement capacities*].³² Ezek összekapcsolhatók a nemzetállammal éppúgy, mint a transznacionális intézményekkel. Ezek a jogosultságok – az elgondolás szerint – hét összefügg és néha egymást átfed „hatalmi szinten” hivatottak az egyéni autonómia biztosítására:³³

- a *test*, amely az egyén pszichikai és emocionális kényelmére vonatkozik;
- a *jólét*, az egyén által a társadalomban elérhet javakra és szolgáltatásokra vonatkozik;

---

³² Uo., 223.

³³ Uo., 176 kk.

- *kultúra és kulturális élet*, amely a közérdek, az identitás, a helyi szokások és a közösségi párbeszéd kifejezése;
- *polgári társulások*, ezek a civil társadalom intézményeire és szervezeteire vonatkoznak;
- *gazdaság*, amely a javak és szolgáltatások termelésére, elosztására, cseréjére és fogyasztására vonatkozik;
- *a szervezett erők és a kényszeren alapuló kapcsolatok* területe, amely a nemzetállami keretben az állam fennhatósága alá tartozva arra hivatott, hogy biztosítsa a közösség békéjét és szervezettségét;
- *a szabályozó és jogi intézmények* rendszere, amely különböző alegységek összehangolását írja le egy nagyobb társadalmi keretben.

A jogosítványok célja egy méltányos és „szimmetrikus” hatalomelosztás megvalósítása ezeken a szinteken. A hatalom ebben az összefüggésben nem más, mint a „társadalmi ügynökök, ügynökségek és intézmények arra vonatkozó képessége, hogy környezetüket megirizzék és átalakítsák”. Ha a hatalmi viszonyok nem szimmetrikusak, akkor az egyéni autonómia elmosódik. Ahogyan Held mondja, „az élethez szükséges aszimmetrikus termelés és elosztása korlátozza és erodálja a politikai képviselet lehetőségét”.³⁴

Azért, hogy az autonómia minden hatalmi szinten fennmaradjon, Held számos feltételt szab, ezek: a hozzáférési lehetőség minden hatalmi szinthez, a bennük adódó lehetőségeknek szavatolva kell lenniük, a belőlük származó folyamatoknak nem szabad elhajlaniuk bizonyos csoportok vagy érdekek hasznára.

Mennyiben segít mindez egy inkább kozmopolita demokrácia megfogalmazásában? Nézzük meg a gazdaság és az egyéni test hatalmi szféráit. Ma már közhelyé vált, hogy a gazdaság iparosodása jelenti az egyik legnagyobb kihívást az egyéni autonómia számára, ugyanis a ténylegesen alapuló társadalmi osztály és társadalmi tagolódás a politikai részvétel egyéni képességének elzetes meghatározója. Mindazonáltal Held véleménye szerint ma, a globalizáció korában a gazdaságnak a politikai egyenlőségre gyakorolt kihívása sokkal átfogóbb, mint a gazdasági egyenlenségek közvetlen hatása. Például a szabad piac intézményesítése, akár szabad kereskedelmi egyezmények formájában (mint a NAFTA) vagy, mint az IMF és a WTO esetében, megfigyelhető formában, a demokrácia komoly erodálásához vezethet. Emellett az IMF-nek a nemzeti kormányokra és az adós államokra kiszabott feltételei állandó nyomás alatt tartják a kormányokat, hogy azok ne avatkozzanak bele a ténylegesen kefelhalmozódásba. A globalizáció korában a ténylegesen kefelhalmozást ellenző nemzeti politika már egyszerűen azáltal

---

³⁴ Uo., 170–171.

elgáncsolható a nagy munkáltatók által, hogy azok áttérnek az olcsóbb termelési költségeket és munkaerőt kínáló idegen piacra. Ezzel ellentétben a munkaerő jellemzően kevésbé változó. Ez – a főbb már elemzett okokból – nem csupán a politikai legitimitás veszélyeztetése, de aszimmetrikus hatalmi helyzetet alakít ki a kereskedelmi ügynökök között.

Másfelől, a test hatalmi szintjére vetett pillantás más oldalról is képes megvilágítani a kozmopolita demokrácia szükségességét. Ez a terület – a biológiai reprodukción belül – az ellátottságra, a testi szükségletek és örömök kielégítésére vonatkozik, amelyben egy döntő jog a szülői státusz felvállalásának vagy megtagadásának joga. Teljesen aszimmetrikus lenne a helyzet, ha az anyától megtagadná a gyermekvállalásra vonatkozó döntés lehetőségét és jogát. A fogamzásgátlás alkalmazása ezért döntően fontos, amiképpen ugyanilyen fontos lehet más esetben az a lehetőség, hogy vállalni lehessen egynél több gyermeket is. Ez az, amit számos túlnépesedett országban – mint Kína vagy egyes afrikai országok – megnehezítettek a nők számára. A gyermeknevelési időszak családonként egyetlen gyermekre korlátozódhat, arra készítve a szülőket, hogy vagy mellőzzék a népes családot, vagy egyiküknek – hagyományosan az anyának – otthon kell maradnia a második gyermek ellátására. Bár a nemzetközi intézmények kedvező visszhanggal fogadták, a régió túlnépesedéséből adódóan ezeknek a politikai irányelveknek megfelelően mégis megfosztják a nőt attól a jogától, hogy a lényegbevágó döntéseket önállóan hozhassa meg.

Mind ezek azt sugallják, hogy ha a demokratikus közjog hatékony kíván lenni, az egyéneket figyelembe kell vennie. Azt is sugallják, hogy a bizalom, amellyel az állampolgárait a nemzetközi szférában képviselő nemzetállamot felruházzuk, nem biztosítja ennek a szférának a demokratizálódását. A nemzetállamok vétő- és képviselői jogainak a nemzetközi szervezetekben való növelése nem oldja meg állampolgáraik életkörülményeinek demokratizálását.

Megemlítenéd, hogy ezek a különböző hatalmi szintek kölcsönösen összefüggnek. Vegyük példának az Egyesült Államoknak az utóbbi három évtizedben Kubára kirótt embargóját. A kubai rezsim fő teljesítménye a szabad egészségvédelemről és az egész társadalomra kiterjedő oktatásról való gondoskodás lehetne. Mindazonáltal a nemzeti csőd hatására az egészségvédelmi rendszer fokozatosan romlik. Ebben az esetben az egyik szféra hatalmi viszonyainak aszimmetriája (a nemzetközi gazdaság) a másik szféra (a test) aszimmetriájához vezet.

Ezért az autonómia biztosításának érdekében a jogok rendszere minden hatalmi szinten kiépítendő. A demokratikus közjog az új erőviszonyokra, a hatalmi szintek kölcsönös összefüggéseire adott válasz, amelynek célja az aszimmetrikus hatalmi elrendezést meggátoló jogrendszer létrehozása.

Mindez csupán egy szék vázlat Held elképzeléseiről, sokat mellőz az intézményi jellegzetességek közül, de épp elegendő mondottunk el ahhoz, hogy – a liberális nacionalista megközelítéssel összevetve – láthatóvá váljanak az elmélet erősségei és gyengéi. A Held-i modell erőssége abban a felismerésben áll, hogy a demokratikus képviseletnek meg kell haladnia a nemzeti szintet, ha az állampolgárok egyáltalán rendelkeznek az életkörülményeiket érintő érdembeli beleszólási lehetőségekkel.

A legfőbb hiányosság az, hogy Held nem veszi figyelembe azokat az el feltételeket, amelyek egy ilyen demokratikus képviseletet lehetővé tennének. Ahogyan láttuk, a liberális nacionalizmus egyik erőve annak kihangsúlyozásában áll, hogy a nemzet ma is a tagok közötti szolidaritás m ködtet alapja, mert „létrehozza a »mi« kollektív politikai személyét, amely hosszú időn keresztül képes a kollektív cselekedetekre.”³⁵ A nemzet a nemzetállamot meghajtó „elem”, tápegység.³⁶ Az újraelosztási viszonyok fenntartásához és a demokratikus törvényekhez szükséges szolidaritás és bizalom kitermelje. A liberális nacionalista beszámoló szerint minden entitásnak, amely a liberál-demokratikus jóléti állami keret biztosítására törekszik, a hatékonyság érdekében rendelkeznie kell ezzel a közösségi szellemmel.

A kozmopolita demokrácia Held és mások által javasolt tervezete nem érinti a kollektív identitás és a társadalmi igazságosság kérdéseit. Biztosak lehetünk abban, hogy léteznek eredendő transznacionális identitások, amelyek képesek elkülönülni a nemzeti (mint a francia) vagy a regionális (például európai) egységektől, amelyek egyszerre egyéni módon kötődnek a globális közösséghez. Gondolok itt a Greenpeace mozgalom képviselőinek újabb tiltakozására, amellyel az Antarktisz altalajkincseinek környezetkárosító kitermelése ellen emeltek szót. Egy ilyen akció résztvevői első sorban a globális környezetszennyezés ellen lobbizó globális szervezet, a Greenpeace tagjainak fogják fel magukat, nem pedig adott nemzetiségűeknek. Más probléma-centrikus transznacionális identitásokra is gondolhatunk, természetesen olyan értékekkel megfelelésben, mint a környezetvédelem vagy az emberi jogok védelme. Richard Falk bizonyos csoportok tevékenységét, mint amilyen például az Amnesty International, az eredendő identitással rendelkező transznacionális polgári társadalom példaként emlegeti.³⁷

---

³⁵ Canovan, M.: i. m., 72.

³⁶ Uo., 80.

³⁷ Falk, R.: The World Order between Inter-State Law of Humanity: The Role of Civil Society Institutions. In Archibugi, D. – Held, D. (eds.):

Az egyik lehet ség az lenne, hogy ilyen probléma-centrikus [*issue-specific*] transznacionális identitásokat hozzunk létre, amelyek az igazságosság és a demokrácia által igényelt szolidaritás és bizalom alapjául szolgálhatnak. A probléma azonban az, hogy a demokrácia olyanok iránt is megköveteli a bizalmat és az áldozatot, akik nem osztoznak érdekeinkben és céljainkban. A probléma-centrikus transznacionális identitások megjelenése magyarázattal szolgálhat arra, hogy a Greenpeace-tagok miért készek világszerte áldozatot vállalni a környezetvédelem ügyében, de nem magyarázza meg mondjuk azt, hogy a Greenpeace-tagok miért hajlandók világszerte áldozatot vállalni az etnikulturális kisebbségekért, f leg azokért, akik jogot formálhatnak arra, hogy a környezet számára káros tevékenységre adják a fejüket. A demokrácia megköveteli az ellentétes érdekek megítélését, és akkor m ködik igazán, ha létezik egy olyan közös identitás, ami meghaladja ezeket a konfliktuális értékeket. A nemzetállamon belüli közös nemzeteszme ideális lehet ség, amelyben transzcendálnak a fejl despárti és a környezetvéd közötti különbségek, és amely képes közöttük egyféle bizalmat és szolidaritást gerjeszteni. Nehéz belátni, mi az, ami transznacionális szinten ennek megfeleltethet .

A transznacionális intézmények demokratizálásának másik lehet sége az, hogy megbízunk a létező nemzeti identitásokban, és megtaláljuk annak a hatásosabb módját, hogy a nemzetállam felel sségre vonhassa a nemzetközi intézményeket. Ez az ENSZ és a hozzá kapcsolódó nemzetközi intézmények által követett minta, és beláthatók azok a módszerek, amelyek révén megsződik a nemzetközi intézmények elszámoltathatósága a nemzetállam felé (mint a nemzetállamok vétőjogának szavatolása a nemzetközi intézmények döntései fölött, vagy esetleg annak a követelménynek az életbe léptetése, hogy nemzeti fórumokon tárgyalják meg a transznacionális intézmények döntéseit). Ily módon a polgárok érezhetnék, hogy a szokványos nemzeti politikai képviselőten keresztül rendelkeznek bizonyos hatalommal a transznacionális intézmények fölött.

Mégis, ne feledjük el, hogy számtalan nemzetállam nem egészen demokratikus. Bár a nemzetállam teljességgel biztosíthatná a liberális demokrácia m ködéséhez szükséges éltet feltételeket, a nemzetállam pusztá létének ténye még nem tekinthet a liberális demokratikus gyakorlat garanciájának. Ezért, ha az állampolgárok a transznacionális intézmények befolyásolására csupán a nemzetállamaikon keresztül képesek, ez igazából

nem demokratizálhatja a rendszert, mert a világ els sorban autokratikus államokból áll.³⁸

A transznacionális intézmények demokratizálásának harmadik lehet sége az intézményi ügynökök feladatkörének kiterjesztése. A nemzetközi intézmények államközpontú képviselőinek megközelítése helyett Held az ENSZ egy második kamarájának felállítását ajánlja, amelyben képviselőhöz jutnának például a nem-kormányzati, nemzetközi nem-kormányzati szervezetek, valamint a nemzeti kisebbségek is.³⁹ A döntéshozói testület kiterjesztésével az egyéni képviselőt jobban kivitelezhet. A nemzetállamon kívüli egyéni politikai részvétel lehet ségének felbukkanásával az egyéni autonómia iránti tör désnek kell – eredményként – meger sődnie. Mi több, ez segítene ellensúlyozni azt az aggodalmat, hogy a nemzetállam gyakran elmulasztja egyes állampolgárai képviselőt. Ez egy sajátos, a nem-demokratikus államokra vonatkozó aggodalom, de még a demokratikus államok is úgy ismertek, mint amelyek rendszeresen elmulasztják egyes kisebbségeik (beleértve a nemzeti kisebbségeket) érdekeinek nemzetközi fórumokon való képviselőt.

E modell vonzó jellege a nemzetalatti, nemzeti, nemzetfölötti szintek egyesítésében áll. Hogy hogyan fejleszthet ki egy, a kozmopolita demokráciát létrehozó és fenntartó közös identitás és szolidaritás – ez a probléma azonban továbbra is fennmarad.

5. Következtetés

Cikkünkben a politikai közösség és a politikai képviselőt három különböz szintjének jelent ségét fejtegettük, ezek: az államalatti nemzeti kisebbségek, a nemzetállamok és a transznacionális intézmények. Elképzelésünk szerint egy olyan elméletre van szükségünk, amely mindhárom szintnek (és nemcsak nekik) igazságot szolgáltat.⁴⁰ Eddig kevés gondolkodónak sikerült egyesítenie ezeket a szinteket, részben

---

³⁸ Bobbio, N.: Democracy and the International System. In Archibugi, D. – Held, D.: i. m.

³⁹ Lásd az ehhez kapcsolódó ajánlatokat: Franck, T.: Tribe, Nation, World: Self-Identification in the Evolving International System. *Ethics and International Affairs*, Vol. 11, 1997, 151–169.; Archibugi, D.: From the United Nations to Cosmopolitan Democracy. In Archibugi, D. – Held, D.: i. m.

⁴⁰ Ebben a cikkben nem ejtünk szót például a municipiumi önkormányzatokról, amely szintén a politikai teoretikusok által igen elhanyagolt terület. Ezeket a teoretikusokat elmarasztaló kritikaként lásd Magnusson, W.: *The Search for Political Space: Globalization, Social Movements and the Urban Political Experience*. University of Toronto Press, Toronto, 1996; vö. Young, I. M.: *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University Press, Princeton, 1990. 8. fejezet.

azért, mert velejárójuknak tartják a hatalomért, az erő forrásokért, a lojalitásért való versengést. Azok például, akik a kisebbségi nacionalizmus védelmezői, úgy vélik, hogy mindez aláaknázza a nemzetállam és a nemzetfölötti intézmények jelentőségét.

A valóság azonban az, hogy ezek a szintek inkább egymás kölcsönös felferősítői, mintsem konkurensei lennének. Például, Mary Kaldor érvelése szerint, indulásból kudarcra van ítélve minden olyan kísérlet, amely a balkáni konfliktus megoldását a (19. századi) nemzetállam-eszmén keresztül igyekszik megoldani. Ha a résztvevők mindkét oldalon a nemzetállami szuverenitás idejétmúlt eszméjéhez folyamodnak, a konfliktus élet-halál kérdéssé válik, amelynek tétje az, hogy melyik csoport tartja ellenőrzése alatt az államot. Az eredmény pedig az, hogy sem az állami szervezet, sem pedig a kisebbségek nem érezhetik magukat biztonságban. Ehelyett egy szűkebb kereten belüli, az Európai Unióhoz hasonló megoldás mellett érvel.⁴¹ Ebben a keretben a nemzetközi intézmény csökkenti a kisebbségek állami fenyegetettségét, és fordítva.

Másképpen szólva, a politikai közösség/képviselőlet mindegyik szintje képes a másik szint legitimitásának szavatolására. Amint láttuk, a nemzetállam már nem képes állampolgárai érdekét saját határain belül garantálni, ez pedig az állam legitimitásának megkérdőjelezéséhez vezet. Mivel a nemzetállamot meghaladó kérdések megoldására alkalmas nemzetfölötti intézmények létrehozása nem feltétlenül tekinthető a nemzetállamokat gyengítő tényezőnek. Éppenséggel visszaállítja azok legitimitását azáltal, hogy sikeresen megvalósítható célokat helyez a középpontba. Hasonlóképpen, a kisebbségi önkormányzatban sem kell az állam létét fenyegető tényezőt látnunk, ellenkezőleg, tekintsük a huzamosabb állami stabilitás egyik előfeltételének.

A szimbiózis ilyen lehetőségeinek megállapításával felülkerekedhetünk a legtöbb kisebbségekkel, államokról, transznacionális intézményekkel szülő vitát tudatlanul uraló terméketlen mentalitáson, és bátoríthatjuk annak a politikatudományok fejlődését, amely eleget tesz a mai többrétegű politikai gyakorlat kihívásának.

Fordította Jakab Dénes Barna

---

⁴¹ Kaldor, M.: European Institutions, Nation-States and Nationalism. In Archibugi, D. – Held, D.: i. m.